

BANKLARNING IJTIMOY MAS'ULIYATI VA ULARNING JAMIYAT OLDDIDAGI JAVOBGARLIGI

Ibroximov Ilxomjon Shavkatjon o'g'li

Ilmiy rahbar: i.f.f.d.

Minglimamatov Sanjarbek Odiljon o'g'li

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Bank ishi fakulteti talabasi

minglimamatov@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada banklarning ijtimoiy mas'uliyati va ularning jamiyat oldidagi javobgarligi masalalari o'rganilgan. Tijorat banklarining ijtimoiy mas'uliyati zamonaviy banklar faoliyatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Maqolada bank tizimidagi ijtimoiy mas'uliyatning nazariy asoslari, uning rivojlanish tendensiyalari va amaliy jihatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: bank ijtimoiy mas'uliyati, korporativ ijtimoiy mas'uliyat, ijtimoiy loyihalar, bank tizimi, moliyaviy barqarorlik

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы социальной ответственности банков и их ответственности перед обществом. Социальная ответственность коммерческих банков является одним из важнейших направлений деятельности современных банков. В статье проанализированы теоретические основы социальной ответственности в банковской системе, тенденции ее развития и практические аспекты.

Ключевые слова: банковская социальная ответственность, корпоративная социальная ответственность, социальные проекты, банковская система, финансовая стабильность

Abstract: This article explores the issues of social responsibility of banks and their responsibility to society. The social responsibility of commercial banks is one of the most important areas of activity of modern banks. The article analyzes the theoretical foundations of social responsibility in the banking system, its development trends and practical aspects.

Keywords: banking social responsibility, corporate social responsibility, social projects, banking system, financial stability

KIRISH

Zamonaviy bank tizimida ijtimoiy mas'uliyat masalalari tobora muhim ahamiyat kasb etib bormoqda. So'nggi yillarda O'zbekiston bank tizimida kuzatilayotgan tub islohotlar banklarning nafaqat moliyaviy institutlar sifatidagi rolini, balki ularning jamiyat oldidagi mas'uliyatini ham qayta ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatmoqda [1].

Banklarning ijtimoiy mas'uliyati - bu moliya institutlarining o'z faoliyatida jamiyat manfaatlarini inobatga olishi, atrof-muhit muhofazasi, ijtimoiy ahvoli nochor qatlamlarni qo'llab-quvvatlash, moliyaviy savodxonlikni oshirish kabi ko'plab yo'nalishlardagi ixtiyoriy majburiyatlaridir [2]. Zamonaviy sharoitda banklar faqatgina foyda olishga intiluvchi tashkilotlar emas, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga sezilarli hissa qo'shuvchi muhim institutlar sifatida qaralmoqda.

O'zbekistonda bank tizimining rivojlanishi va raqobatning kuchayishi sharoitida ijtimoiy mas'uliyat masalalari banklarning raqobat ustunligini ta'minlovchi muhim omilga aylanib bormoqda. Mijozlar endi banklarni nafaqat moliyaviy ko'rsatkichlari bo'yicha, balki ularning jamiyat oldidagi mas'uliyatini qay darajada his etishlari va ijtimoiy ahamiyatga molik loyihalarni qo'llab-quvvatlashlari nuqtai nazaridan ham baholamoqdalar [3].

Shu bilan birga, bank tizimidagi ijtimoiy mas'uliyat masalalari O'zbekiston sharoitida hali yetarlicha o'rganilmagan, bu borada ilmiy-nazariy va amaliy tadqiqotlar davom ettirilishi zarur. Bank tizimida ijtimoiy mas'uliyat amaliyotini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish, xalqaro tajribani o'rganish va milliy xususiyatlarni inobatga olgan holda joriy etish dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot metodologiyasi sifatida mavjud ilmiy adabiyotlar va bank amaliyotining tahlili tanlangan. Adabiyotlar tahlili jarayonida asosan O'zbekiston banklarida ijtimoiy mas'uliyat masalalariga oid ilmiy maqolalar, monografiyalar va me'yoriy hujjatlar o'rganildi.

Rahmonov va Qodirov o'z tadqiqotlarida O'zbekiston tijorat banklarining ijtimoiy mas'uliyatini tahlil qilib, uni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini belgilab bergan[2]. Alimov esa bank tizimidagi ijtimoiy mas'uliyatning moliyaviy barqarorlikka ta'sirini o'rganib, ijobiy korrelyatsiyani aniqlagan[3].

Yusupova bank tizimidagi ijtimoiy mas'uliyatning milliy xususiyatlarini tadqiq etgan va uni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqqan[4]. Karimov o'z monografiyasida bank ijtimoiy mas'uliyatining nazariy asoslarini chuqur tadqiq etgan[5].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Adabiyotlar tahlili natijasida O'zbekiston bank tizimida ijtimoiy mas'uliyatning bir qator muhim jihatlari aniqlandi. Bank tizimida ijtimoiy mas'uliyatning zarurligi va ahamiyati turli omillar bilan belgilanadi. Rahmonov va Qodirov tadqiqotlarida ko'rsatilganidek, ijtimoiy mas'uliyatli banklar mijozlar ishonchini ko'proq qozonadi va uzoq muddatli barqaror rivojlanishga erishadi[2]. Bundan tashqari, Alimov o'z izlanishlarida bank tizimidagi ijtimoiy mas'uliyat va moliyaviy barqarorlik o'rtasida ijobiy bog'liqlik mavjudligini aniqlagan[3].

O'zbekiston bank tizimida ijtimoiy mas'uliyat amaliyoti bir necha yo'nalishlarda rivojlanib bormoqda. Moliyaviy savodxonlikni oshirish yo'nalishida banklar aholining turli qatlamlari uchun moliyaviy ta'lim dasturlarini ishlab chiqmoqda, onlayn platformalar orqali moliyaviy bilimlarni tarqatmoqda, maktab o'quvchilari va talabalar uchun maxsus dasturlar tashkil etmoqda. Ekologik loyihalarni qo'llab-quvvatlash doirasida "yashil" kredit mahsulotlarini joriy etish, ekologik toza texnologiyalarni moliyalashtirish va atrof-muhitni muhofaza qilish loyihalarini qo'llab-quvvatlash kabi ishlar amalga oshirilmoqda. Mahalliy hamjamiyatlarni rivojlantirish yo'nalishida esa hududiy ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish, ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish loyihalarini qo'llab-quvvatlash va mahalliy tadbirkorlikni rivojlantirish ishlari olib borilmoqda.

Yusupova o'z tadqiqotlarida O'zbekiston bank tizimida ijtimoiy mas'uliyatning rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi bir qator omillarni aniqlagan[4]. Bular orasida me'yoriy-huquqiy bazaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, bank xodimlarining ijtimoiy mas'uliyat bo'yicha bilim va ko'nikmalarining pastligi, ijtimoiy loyihalarni moliyalashtirish mexanizmlarining

takomillashmaganligi va bank ijtimoiy mas'uliyati bo'yicha hisobdorlik tizimining rivojlanmaganligi kabi muammolar mavjud.

Karimov ta'kidlaganidek, O'zbekiston bank tizimida ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish uchun bank ijtimoiy mas'uliyati bo'yicha milliy standartlarni ishlab chiqish va joriy etish, bank xodimlarining ijtimoiy mas'uliyat bo'yicha malakasini oshirish tizimini yaratish, ijtimoiy loyihalarni moliyalashtirish uchun maxsus fondlar tashkil etish hamda bank ijtimoiy mas'uliyati bo'yicha hisobdorlik tizimini takomillashtirish zarur[5].

Tuxtaev o'z tadqiqotlarida bank ijtimoiy mas'uliyati va raqobatbardoshlik o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganib, ijtimoiy mas'uliyatli banklar bozorda ko'proq muvaffaqiyat qozonishini aniqlagan[6]. Maxmudov esa O'zbekiston tijorat banklarining ijtimoiy loyihalarini tahlil qilib, ularning samaradorligini oshirish bo'yicha muhim tavsiyalar ishlab chiqqan[7].

Tahlillar natijasida O'zbekiston bank tizimida ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish uchun qator ustuvor yo'nalishlarni belgilash maqsadga muvofiq. Birinchi navbatda, bank ijtimoiy mas'uliyati bo'yicha me'yoriy-huquqiy bazani takomillashtirish, bank xodimlarining ijtimoiy mas'uliyat bo'yicha malakasini oshirish va ijtimoiy loyihalarni moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish zarur. Shuningdek, bank ijtimoiy mas'uliyati bo'yicha hisobdorlik tizimini rivojlantirish, xalqaro tajribani o'rganish va milliy xususiyatlarni inobatga olgan holda joriy etish, davlat tomonidan rag'batlantiruvchi mexanizmlarni joriy etish hamda bank ijtimoiy mas'uliyati bo'yicha monitoring va baholash tizimini yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bank tizimida ijtimoiy mas'uliyatni yanada rivojlantirish uchun davlat-xususiy sheriklik mexanizmlaridan foydalanish, xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni kuchaytirish va ilg'or xorijiy tajribani milliy xususiyatlarni inobatga olgan holda joriy etish tavsiya etiladi. Bu jarayonda raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish, "yashil" moliyalashtirish amaliyotini kengaytirish va ijtimoiy innovatsiyalarni joriy etish alohida ahamiyatga ega.

O'zbekiston bank tizimida ijtimoiy mas'uliyat ko'rsatkichlarining dinamik tahlili shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda banklarning ijtimoiy loyihalarni moliyalashtirish hajmi sezilarli darajada oshgan. Buni quyidagi jadvalda ko'rish mumkin:

Jadval 1.

O'zbekiston tijorat banklarining ijtimoiy loyihalarni moliyalashtirish dinamikasi (2019-2023 yillar) [4]

Yo'nalishlar	2019	2020	2021	2022	2023
Moliyaviy savodxonlik dasturlari (mlrd. so'm)	12.5	15.8	22.4	28.6	35.2
Ekologik loyihalar (mlrd. so'm)	45.2	58.6	75.3	95.8	125.4
Ijtimoiy infratuzilma (mlrd. so'm)	85.4	92.7	115.6	145.8	178.3
Ta'lim dasturlari (mlrd. so'm)	8.6	12.4	18.5	25.7	32.6

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, barcha yo'nalishlarda moliyalashtirish hajmi o'sish tendensiyasiga ega. Ayniqsa, ekologik loyihalar va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishga yo'naltirilgan mablag'lar hajmi sezilarli darajada oshgan.

Shuningdek, O'zbekiston tijorat banklarining ijtimoiy mas'uliyat bo'yicha faoliyati samaradorligini baholash ko'rsatkichlari ham muhim ahamiyat kasb etadi:

Jadval 2.

O'zbekiston tijorat banklarining ijtimoiy mas'uliyat faoliyati samaradorligi ko'rsatkichlari (2023 yil) [7]

Bank nomi	Ijtimoiy loyihalar soni	Moliyalashtirish hajmi (mlrd. so'm)	Qamrov darajasi (ming kishi)	Samaradorlik indeksi
NBU	45	156.8	850	0.85
Agrobank	38	124.5	720	0.78
Asaka bank	42	145.2	780	0.82
Ipoteka bank	35	98.6	650	0.75
Xalq bank	40	134.7	740	0.80

Jadval ma'lumotlari tahlili shuni ko'rsatadiki, yirik tijorat banklari ijtimoiy mas'uliyat bo'yicha yuqori ko'rsatkichlarga ega. Samaradorlik indeksi banklar faoliyatining kompleks baholanishini aks ettiradi va u quyidagi formula asosida hisoblanadi: $SI = (IL \cdot 0.3 + MH \cdot 0.4 + QD \cdot 0.3)$, bu yerda IL - ijtimoiy loyihalar soni, MH - moliyalashtirish hajmi, QD - qamrov darajasi.

Bundan tashqari, bank tizimida ijtimoiy mas'uliyatning rivojlanishi banklarning moliyaviy ko'rsatkichlariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Maxmudov tadqiqotlariga ko'ra, ijtimoiy mas'uliyat darajasi yuqori bo'lgan banklarning aktivlari o'sish sur'ati o'rtacha 15-20% ga yuqori, mijozlar soni esa 25-30% ga ko'p[7].

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston bank tizimida ijtimoiy mas'uliyat amaliyotini yanada rivojlantirish uchun quyidagi yo'nalishlarni ustuvor deb belgilash maqsadga muvofiq:

1. Bank ijtimoiy mas'uliyati bo'yicha yagona milliy standartlarni ishlab chiqish va joriy etish
2. Banklarning ijtimoiy loyihalarini moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish
3. Bank xodimlarining ijtimoiy mas'uliyat bo'yicha malakasini oshirish tizimini yaratish
4. Xalqaro tajribani milliy bank tizimiga moslashtirgan holda joriy etish
5. Bank ijtimoiy mas'uliyati bo'yicha monitoring va baholash tizimini takomillashtirish

XULOSA

Bank tizimidagi ijtimoiy mas'uliyat masalalari zamonaviy bank faoliyatining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. O'tkazilgan adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy mas'uliyatli banklar

nafaqat moliyaviy ko'rsatkichlarni yaxshilaydi, balki jamiyatning barqaror rivojlanishiga ham sezilarli hissa qo'shadi.

O'zbekiston bank tizimida ijtimoiy mas'uliyat amaliyotini rivojlantirish uchun quyidagi yo'nalishlarni ustuvor deb belgilash maqsadga muvofiq:

- Bank xodimlarining ijtimoiy mas'uliyat bo'yicha bilim va ko'nikmalarini oshirish
- Aholining moliyaviy savodxonligini oshirish dasturlarini kengaytirish
- Ekologik loyihalarni moliyalashtirishni rag'batlantirish
- Kichik biznes va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish
- Mahalliy hamjamiyatlar bilan hamkorlikni kuchaytirish
- Bank ijtimoiy mas'uliyati bo'yicha hisobdorlik tizimini rivojlantirish

Kelajakda O'zbekiston bank tizimidagi ijtimoiy mas'uliyat yanada rivojlanishi va yangi shakllar kasb etishi kutilmoqda. Bu jarayonda raqamli texnologiyalar, "yashil" moliyalashtirish va ijtimoiy innovatsiyalar muhim rol o'ynashi mumkin. Bank tizimidagi ijtimoiy mas'uliyat amaliyotini rivojlantirish nafaqat banklarning o'ziga, balki butun jamiyatga foyda keltiradi va mamlakatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, bank tizimidagi ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish uchun davlat tomonidan rag'batlantiruvchi mexanizmlarni joriy etish, xalqaro tajribani o'rganish va milliy xususiyatlarni inobatga olgan holda amaliyotga tatbiq etish tavsiya etiladi. Shuningdek, bank ijtimoiy mas'uliyati bo'yicha me'yoriy-huquqiy bazani takomillashtirish va banklarning ijtimoiy loyihalarini moliyalashtirish mexanizmlarini rivojlantirish zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ахмедов Б. К. (2023). Ўзбекистон банк тизимида ижтимоий масъулият масалалари. Иқтисод ва молия, 8(4), 34-45.
2. Рахмонов Д. А., & Қодиров, А. Қ. (2023). Тижорат банкларининг ижтимоий масъулияти: назария ва амалиёт. Тошкент: Иқтисодиёт.
3. Алимов Р. Х. (2022). Банк тизимида ижтимоий масъулиятнинг молиявий барқарорликка таъсири. Бозор, пул ва кредит, 12(3), 23-35.
4. Юсупова Н. Р. (2023). Ўзбекистон банк тизимида ижтимоий масъулият амалиёти. Молия ва банк иши электрон илмий журнали, 6(2), 45-58.
5. Каримов Ф. О. (2022). Банк ижтимоий масъулияти: назария ва методология. Тошкент: Фан ва технология.
6. Тўхтаев З. Э. (2023). Банкларнинг ижтимоий масъулияти ва рақобатбардошлиги. Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар, 15(4), 67-82.
7. Махмудов С. А. (2023). Тижорат банклари фаолиятида ижтимоий масъулият амалиёти. Банк эксперт, 9(3), 12-24.
8. Smith J., & Brown.R. (2023). Corporate Social Responsibility in Banking Sector. Journal of Banking and Finance, 45(2), 112-125.